

Crònica immediata del col·loqui «El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català». Barcelona, 7 i 8 de febrer del 2002

Kurt de Gambals i Pedrag Txujovic

Els dies 7 i 8 de febrer del 2002 va tenir lloc, a l'auditori del Museu d'Història de Catalunya, el col·loqui *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, organitzat pel Museu d'Història de Catalunya i la Societat Catalana d'Estudis Històrics, amb la col·laboració de les universitats Autònoma de Barcelona, de València i de Barcelona. Els responsables del col·loqui —en realitat, una trobada d'especialistes invitats expressament— han estat els professors Miquel Barceló, de la Universitat Autònoma de Barcelona, Gaspar Feliu, de la Universitat de Barcelona, Antoni Furió, de la Universitat de València, i Jaume Portella, de la Universitat de Girona; i també Jaume Sobrequés, director del Museu d'Història de Catalunya, i Marina Miquel, conservadora del Museu d'Història de Catalunya, com a coordinadora. El nombre aproximat d'assistents ha estat d'unes cinquanta persones i s'hi han presentat un total de vint-i-tres comunicacions i una ponència inaugural (a càrrec de Robert Moore).

El col·loqui s'ha estructurat en quatre intenses sessions matutines i vespertines de treball que responen als següents encapçalaments: «Contar i comptar la formació del feudalisme», «Arqueologia d'al-Andalus i del Feudalisme», «Conquesta o Expansió? (segles XII-XIII)» i «Pagesos i senyors (segles XIV-XV)». A la primera sessió, moderada per Jaume Sobrequés, hi intervingueren Miquel Barceló, «La construcció d'equivalències entre coses en la documentació dels segles IX a l'XI»; Gaspar Feliu, «Feudalisme: llibertat i servitud»; Josep M. Salrach, «Tradicions jurídiques en l'administració de justícia a Catalunya en els segles IX-XII»; i Fèlix Retamero, «Els primers comptes catalans. Els números primerencs del feudalisme». A la segona sessió —després del dinar i la sobretaula—, moderada per Miquel Barceló, hi participaren Helena Kirchner, «Arqueologia colonial: espais andalusins i pobladors catalans a les Illes Balears (1229-1300)»; Jordi Bolós, «El naixement d'un nou paisatge: Catalunya als segles IX-XII»; Josep Torró, «Arqueologia de la conquesta. Registre material i substitució de poblacions: el cas valencià»; Javier Martí, «La conquesta feudal de la Vall del Pego. El castell d'Ambra, els assentaments islàmics i l'ocupació cristiana»; i Eduard Riu-Barrera, «De la fi de l'Imperi al feudalisme. Problemes d'arqueologia i història». L'endemà al matí, a la tercera sessió —la més nombrosa—, moderada per Javier Faci, hi intervingueren Carolina Batet, «El císter conqueridor: el sentit de l'agricultura silenciada»; Antoni Virgili, «Els conqueridors, com aprenen a ser-ho?»; Xavier Eritja, «Estructuració feudal d'un territori al segle XII: l'exemple de Lleida»; Ricard Soto, «De soldats de fortuna a pagesos: els primers colonitzadors de Mallorca»; Jaume Portella, «Llibertats i franqueses en el feudalisme de Mallorca (segle XIII)»; Pierre Guichard, «La fiscalité musulmane dans le moment de la conquête chrétienne»; Enric Guinot, «El desplegament feudal sobre el País Valencià»; i Juan Vicente García Marsilla, «Estructura de la propietat i mercat de les rendes a la València posterior a la conquesta (1238-1350)». A la tarda, a la darrera sessió, moderada per Antoni Riera, hi participaren Joan Blanco, «Masos i

masos grassos a la Vall d'Amer (segles XIV-XVI)»; Lluís To, «La diferenciació pagesa a la Catalunya Vella (segles XIII-XIV)»; Antoni Mas, «Petits senyors i grans pagesos. Diferenciació i conflictivitat social a la ruralia de Mallorca (1300-1350)»; Pau Viciano, «Pagesos que innoven. La petita explotació en les transformacions agràries de la fi de l'edat mitjana»; i Thomas F. Glick, «“Thin Hegemony” and Consensual Communities in the Medieval Crown of Aragon». Per últim, Ferran Garcia-Oliver, «Pagesos, feudals i ciutadans. Les relacions ciutat-camp als Països Catalans», no hi va fer acte de presència.

Com a objectius, els organitzadors pretenien propiciar un intercanvi comú de les experiències particulars dels participants, reflexionar sobre els temes d'interès tractats, arribar a conclusions i recollir un estat de la qüestió. En aquest sentit, la celebració d'aquest segon col·loqui, dins el panorama actual del medievalisme català i espanyol, suposa la consolidació d'una temàtica d'estudi que, tant en els seus aspectes teòrics com metodològics, des del 1985, any de la realització del primer col·loqui a Girona, ha anat refermant la seva presència, avui dia ja cabdal, en la recerca dels Països Catalans.¹ Sens dubte, el temps els hi ha donat la raó. A més, serveix de contrapunt a la reunió que es va celebrar el passat estiu, de la mà del Dr. Flocel Sabaté (Universitat de Lleida), a Balaguer, en el marc del VIè Curs d'Estiu Comtat d'Urgell, sota el títol «El temps i l'espai del feudalisme». Una iniciativa personal del seu organitzador, segons diuen males llengües, en plena campanya d'autopromoció per tal d'esdevenir catedràtic. Si fos així —sempre segons els rumors—, doncs molt bé, una abraçada i per molts anys!²

Després de rebre la benvinguda i un cop feta la presentació del col·loqui, Miquel Barceló, un dels seus promotors, encetà una clarivident reflexió, a manera de pòrtic, que titulà «L'endemà de mil i una nits», en què va dedicar la primera part a fer una valoració del col·loqui anterior i a evocar les dues línies d'investigació de la historiografia medieval catalana, al voltant dels estudis de Pierre Bonnassie, d'una banda, i Pierre Guichard, de l'altra, disset anys enrera. Seguidament passà revista a l'estat actual de la recerca universitària i criticà la disminució de la pretensió d'intel·lectualitat, la desaparició de l'esperit crític, la manca de control del que es publica, la suspensió de la crítica pública i l'existència de genealogies polítiques en la renovació acadèmica. Per últim, es referí als problemes de realització del present col·loqui a Girona, seu inicialment proposada, i a l'oposició del professor Lluís To a que es celebrés a la Universitat de Girona i, fins i tot, a participar en ell. Aquestes afirmacions van ser contestades pel propi Lluís To, al principi de la seva comunicació, el qual negà les acusacions del Dr. Barceló i justificà la no celebració del col·loqui a Girona exclusivament per qüestions econòmiques, ja que, segons manifestà, s'havia aprovat amb anterioritat l'organització d'un altre col·loqui: «Les viles catalanes entre els segles XIII i XIV: senyoria, comunitat i estructures fiscals», a celebrar tot just tres mesos abans, entre els dies 15 i 17 del passat mes de novembre. Tot plegat un episodi més, a tall d'anècdota significativa, de les guerres/picabaralles acadèmiques — quatre gats malavinguts—, la lògica de les quals els sotasignants som incapaços d'entendre, però al darrera de les quals hi ha sempre una ideologia i una història.

PONÈNCIES: EL FEUDALISME COMPTAT...

Tot seguit va tenir lloc la lliçó inaugural del doctor Robert Moore, de la Universitat de

Newcastle, sota el títol «Feudalism and Revolution in the Making of Europe», en la qual va proposar entendre la revolució feudal com a un procés de dos temps en funció de l'espai geogràfic en què ens fixem. Així, a l'Europa occidental hi tingué lloc una *revolució violenta* a l'inici del segle XI que acompanyà un canvi estructural de relació entre la ciutat i el camp, d'abast euroasiàtic, l'inici del qual és datable al segle VII i té com a punt final el segle XIII. Aquest canvi, però, no sempre anà acompanyat d'una *revolució*. Tot plegat, comportà una etapa de *creixement*. El canvi feudal, doncs, se centraria en tres àmbits principals: l'explotació de les terres, les estructures familiars i la naturalesa del poder.

És aquest darrer àmbit al que Moore va dedicar més atenció. En concret, assenyala com al segle XI es produeix, al llarg i ample d'euràsia, una reforma de les elits clericals. També les elits locals laiques es beneficiaren, tant a l'Europa feudal com a la Xina, on la burocràcia imperial les afavorí als segles XII/XIII. Un aspecte també comú és el de l'aparició dels “novi homines” a partir de mitjan s. X copant els llocs de poder. Tanmateix, Roger Moore no estava del tot convençut de la novetat d'aquests homes, aspecte aquest darrer que ja ha estat objecte de crítica per part de la historiografia, la qual tendeix a minimitzar el percentatge de membres de les elits feudals sorgits d'un origen humil.

Finalment, un aspecte que permetia diferenciar el canvi europeu de l'asiàtic és el de la institucionalització del saber. Així, mentre al segle XII a Europa s'estenen les Universitats (restringides a una elit, centralitzant i controlant així la reproducció del saber), en el context asiàtic, el seu lloc l'ocupen les Madrases (de caire popular).

En resum, doncs, l'autor es mostrà partidari de mantenir l'epítet de “revolució” per a Europa, però sense oblidar que ens trobem davant d'un procés d'abast euroasiàtic, caracteritzat per una fase de “creixement”. El problema, però, és que aquest “creixement” no s'explica (en què consisteix, és espontani o dirigit ...) i es corre el perill de menystenir l'especificitat europea que provocà l'ordre feudal. Dit de manera més clara: allò que va permetre la formació del capitalisme a Europa i no en cap altra part del món.³ Tot i així, cal agrair qualsevol aproximació a l'estudi del feudalisme que traspassi els absurds límits geogràfics estatals, nacionals o regionals hereus de l'ordre liberal i que la historiografia burgesa (i també l'autoanomenada en moltes ocasions marxista) ha consolidat per a als períodes històrics anteriors.

Del conjunt de comunicacions —no ens entretindrem ara a fer un resum de totes i cadascuna de les comunicacions— destaquem les de Miquel Barceló i Fèlix Retamero (Universitat Autònoma de Barcelona), Josep Torró (Universitat de València), Carolina Batet (Universitat Autònoma de Barcelona), Pierre Guichard (Université de Lyon) i Pau Viciano (Universitat de València).

Tant les comunicacions de M. Barceló com la de F. Retamero versaren sobre el paper de la moneda en la comptabilització de l'acumulació de riquesa per part de les elits feudals. Els monestirs, especialment, s'encarregaren de proporcionar un instrument capaç d'establir equivalències entre els elements de l'heterogènia captura de treball pagès. De fet, les nombroses referències monetàries que trobem a la documentació, que en pocs casos corresponen a peces de moneda reals, lluny de mostrar-nos un *creixement econòmic* són la base conceptual que permet bastir el repartiment jeràrquic de

l'accés al treball pagès capturat. És a dir, la captura de botí passa a fer-se sistemàtica esdevenint així renda feudal. No cal oblidar, però, la subversió del treball pagès que la renda comportà. Procés aquest que descrigueren tant Helena Kirchner, pel cas mallorquí, com Carolina Batet, pel cas tarragoní (vegeu tot seguit) i Toni Virgili, pel cas tortosí.

J. Torró centrà la seva ponència en com cal historiar la creació d'una nova societat, colonial, arran de la conquesta feudal. Torró proposà emprar tant el registre arqueològic com la documentació escrita per tal d'abastar tres processos històrics fruit de la conquesta: 1) la creació de nous assentaments feudals; 2) la transformació dels espais hidràulics andalusins; i 3) "les condicions materials de la immigració de camperolat cristià i les de supervivència de les zones andalusines residuals". Aquesta nova aproximació ha permès constatar la transformació radical de la societat andalusina en una de nova, plenament feudal, que l'historiador no dubta a qualificar de "colònia": substitució de població indígena, feudalització dels processos de treball ...

Per la seva banda, Carolina Batet analitzà el paper dels monjos cistercencs en la colonització de les terres d'al-Andalus, i en concret, es centrà en l'estudi d'un domini territorial del monestir de Poblet, situat prop de Vimbodí (Conca de Barberà). D'aquesta ponència, cal destacar com la seva autora desemmascara la violència que s'hi amaga darrera dels contractes emfitèutics elaborats per part del monestir. Una violència que es cerneix sobre una població pagesa prèvia a l'arribada dels monjos (res per tant d'*eremos* i *solitudines*), per tal de transformar la lògica de producció de l'agricultura pagesa en funció de la demanda de la renda feudal. Aquest, doncs, és un exemple de com la combinació del registre arqueològic i documental permet qüestionar l'*asèptic creixement feudal* que transmeten els documents, no ho oblidem, redactats a les escriptories eclesiàstiques.

L'exposició de P. Guichard plantejà la reutilització d'alguns impostos del sistema fiscal musulmà per part dels conqueridors sobre les comunitats andalusines del regne de València al llarg del segle XIII, amb la transformació del tribut del *zakat*, originalment la desena part del bestiar, en el delme feudal. A aquesta taxa cal afegir la pervivència de l'*almagram*, equivalent a la peita cristiana, que es cobra en metàl·lic. L'autor proposà la necessitat d'estudiar la continuïtat o no d'aquestes taxes al llarg de la baixa edat mitjana.

Per últim, Pau Viciano destacà el paper dels llauradors en la introducció i l'expansió del conreu de nous cultius de caràcter comercial: l'arròs, la canya de sucre i la morera, al País Valencià entre els segles XIV i principis del XVI, gràcies als innegables avantatges econòmics que els hi oferien i que, al capdavall, els permetien mantenir l'autonomia de decisió entre l'*autoconsum* i la *comercialització*, tret del conreu de la canya de sucre, una opció sotmesa, en general, al caràcter coercitiu i monopolístic dels senyors i les companyies comercials. Aquesta comunicació tingué la virtut d'introduir la qüestió de com cal conceptualitzar els intercanvis en la societat feudal. Lamentablement, els ponents no volgueren pronunciar-se explícitament sobre el tema en el posterior debat tot i els variats punts de vista que s'hi havien expressat.

La tarda de l'últim dia es va presentar, a càrrec de Javier Martí, una base de dades informàtica, «Els noms del feudalisme», que s'està duent a terme a partir del buidatge de la documentació medieval catalana editada, on hi podem trobar el conjunt de mencions a tota una sèrie de conceptes emprats a la documentació feudal. És obvi l'interès de la iniciativa per tal de poder precisar el con-

tingut històric dels conceptes que s'hi recullen, pas previ i obligatori a qualsevol recerca que es pretengui rigorosa. Al final de les sessions, el professor Antoni Furió, va fer les conclusions que, naturalment, no resumirem.

Com a l'anterior edició es publicarà un volum que recollirà totes les comunicacions presentades. Quant als aspectes d'organització, la trobada va ser ben portada —a banda de les lleugeres variants de darrera hora que va experimentar el programa general— per la qual cosa cal agrair el treball realitzat per la coordinadora ja que tots els participants vam poder disposar dels resums de les comunicacions —llevat de les de R. Moore, E. Riu-Barrera, J. Portella, P. Guichard i J. Blanco— i gaudir de traducció simultània en la ponència inaugural de Robert Moore, de manera que tothom la va poder seguir perfectament.

... I DEBATUT?

Malgrat la prometedora adreça inaugural, que exhortava al retorn de la crítica i el debat a l'Acadèmia, l'obstinada realitat s'encarregà de mostrar al públic assistent l'actitud dels representants de l'Acadèmia: en cap moment ni les conclusions a les quals arribava cada ponent ni els temes de caire més general foren debatuts per part dels convidats. S'hi detectaren alguns intents d'encetar una precisió sobre allò que es parlava (conceptes com el de creixement feudal, mercat, conquesta o expansió, que són temes prou controvertits), però sempre es limitaren a una reflexió individual mai contestada per la resta d'assistents. En aquest sentit, és simptomàtic el fet que no hi hagués resposta a moltes de les preguntes plantejades. Sembla clar que l'Acadèmia es limita a produir coneixement que, si bé és acumulable, no permet ser integrat en cap model explicatiu capaç de conceptualitzar la formació del feudalisme. Així, als breus debats també es constatà com molts diuen i fan la seva sense mullar-se [públicament].

No cal carregar les tintes, però, en la manca de debat. De fet, aquest col·loqui no ha estat cap excepció, sinó que més aviat segueix la norma de tots els col·loquis d'història: jornades atapeïdes, exposicions sumàries, participants que venen, exposen i marxen, impossibilitat de discussions. Com molt encertadament proposa Alain Guerrau, cal entendre els col·loquis com a "entretien de la sociabilité scientifique". Així: "La critique rationnelle ayant été éliminée des pratiques ordinaires, ce qu'on appelle discussion n'est le plus souvent qu'un exercice formel, convenu et superficiel, un simple rituel. Pour éviter tout problème, si l'on est mal satisfait de telle ou telle affirmation de l'orateur, on en fait la remarque à son voisin, mai l'on évite toute déclaration publique: il n'existe plus de fond commun d'accord sur les critères de jugement et les méthodes de discussion".⁴ No cal afegir res més.

BALANÇ FINAL

La radiografia que us podem oferir d'aquest segon col·loqui és ambivalent. D'una banda, hi ha hagut aspectes positius —ho és la trobada mateixa—, com ara la valoració del treball realitzat, amb comunicacions més encertades o desencertades, segons els posicionaments de cadascú, i l'orientació prou oberta de l'organització amb la presència de participants —malgrat les absències— des de posicionaments i camps d'estudi ben diferents i, en alguns casos, contraposats. També és d'agrair

molt positivament la qualitat dels refrigeris, bons i abundants, que a mig matí feien suportable l'al·lau de ponències (cafè, suc, de tetrabrick evidentment, croissants ...) i la bondat del clima barceloní, que empenyia a anar a dinar sota el sol i a prendre un cafè a la vora del port.

Però, de l'altra banda, hi ha hagut més aspectes negatius —al marge dels inconvenients habituals en aquest tipus de celebracions—, com són la divagació en les exposicions, la manca de comunicació i diàleg, un cert clima de sospita i recels amb algun moment de crispació i, com a traca final —esgarrifeu-vos—, la in-creïble valoració del congrés i de la recerca històrica actual, massa laudatòria i amb un cert to d'autocomplaença, per part del director del Museu d'Història de Catalunya, qui va insistir en la unió d'historiadors, independentment del marc teòric i metodològic de cadascú, per al progrés d'un gremi en el qual, segons Sobrequés, ningú no se'n sentia part de l'Acadèmia. Cal aclarir que, per Acadèmia, entenia només els vells catedràtics emèrits i que, amb llur desaparició (funcionarial), s'acabarien els seus vicis i defectes. Bé, qualsevol que hagi passat uns quants anys assistint a classes de llicenciatura o, encara millor, s'hagi aventurat a dur a terme un treball de recerca haurà pogut constatar com, lamentablement, els nous valors emergents del medievalisme universitari no fan altra cosa que assimilar els hàbits de l'Acadèmia.

I, per acabar, una petita maledicència. Us oferim la llista d'absències en relació al Congrés del 1985: Pierre Bonnassie, Manuel Riu, Ramon Martí, Gabriel Roura, Anscari M. Mundó, Frederic Udina, Antoni Udina, Michel Zimmermann, Thomas N. Bisson, Martí Aurell i Cardona, Reyna Pastor, Guillem Rosselló-Bordoy, Àngel M. Rodríguez, Aurèlia Jené, J.M Pons i Guri, Antoni L. Sanz, Paul H. Freedman, Christian Guilleré i Joan Pau Rubiés. *Ubi sunt?* La resposta, amic meu, només la sap el vent (de l'acadèmia).

¹ *La formació i expansió del feudalisme català. Actes del Col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985). Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal, a Estudi General, 5-6, Girona: Col·legi Universitari de Girona/UAB, 1985-1986.*

² No deixa de cridar l'atenció la nòmina de convidats «ad hoc». En primer lloc, una nodrida representació de catedràtics de diverses universitats espanyoles, que pot haver fet córrer els rumors entre els maldients: José A. García de Cortázar (Universitat de Cantàbria), Manuel González Jiménez (Universitat de Sevilla), Antonio Malpica (Universitat de Granada), José María Mínguez (Universitat de Salamanca), Antoni Riera (Universitat de Barcelona), Juan I. Ruiz de la Peña (Universitat d'Oviedo), José E. Ruiz Domènec (Universitat Autònoma de Barcelona) i Julio Valdeón (Universitat de Valladolid). Després, una heterogènia presència de singulars historiadors *de fora*: Pietro Correo (U. di Palermo), Guy Bois (U. Paris VII), Jean Pierre Poly (U. Lió II), Pierre Toubert (Collège de France), Chris Wickham (Universitat de Birmingham), Aimat Catafau (Universitat de Perpinyà), Thomas N. Bisson (Universitat de Harvard). I, finalment, un grup de pesos pesants del medievalisme català, valencià i espanyol: Mercè Aventín, Maria Bonet, Carlos Estepa, Javier Faci, Gaspar Feliu, Enric Guinot, Juan José Larrea, Josep Maria Salrach i Esteban Sarasa.

³ El problema ja el plantejà Miquel Barceló fa temps: “¿Es pot saber si les societats no-feudals podien evolucionar autònomament cap al capitalisme?”, *Manuscrits*, núm. 4/5, 1987, p. 15-24.

⁴ Alain Guerau, *L'avenir d'un passé incertain. Quelle histoire du moyen âge au xxie siècle?*, Paris: Seuil, 2001, p. 292.